

והנה באופן שידוע שיש מספיק מקומות לאנשים שהזמינו מראש, ודאי שאין החברה מקפידה על האנשים שלא הזמינו מראש שלא יוכלו לנסוע. אמנם באופן שלא יהיה מספיק מקום לאנשים שהזמינו מקום מראש, הרי שאין זכות לאנשים שלא הזמינו מראש לנסוע באוטובוס זה ובכך לגרום שאנשים שהזמינו מקום מראש לא יוכלו לנסוע בקו זה, ועל האנשים שלא הזמינו מראש לרדת מהאוטובוס כדי לאפשר לנסועים שהזמינו מקומות מראש לנסוע באוטובוס זה.

ובאופן שאחד הזמין מקום מראש ובסוף הוא לא נוסע, מסתבר שיכול לתת את הזכות שלו לחבירו שלא הזמין מקום מראש, כי מאחר והוא לא נוסע באוטובוס זה, ועיקר המטרה בהרשמה היא כדי שהחברה תוכל לדעת כמה אוטובוסים לשלוח, מסתבר שיש לו האפשרות לנסוע על סמך מה שחבירו הזמין עבור עצמו והוא יסע במקומו.

בברכת התורה

דוד בריזל

האם יש חיוב להפריש ביכורים מכל אילן ומכל שדה

אחת ממצוות התלויות בארץ הנוהגות בשבעת המינים היא ביכורים, ויש לדון במי שיש לו כמה שדות של תבואה מחמשת מיני דגן, האם צריך להפריש ביכורים מכל שדה ושדה או שמא די בהפרשה משדה אחת לחוד. וכמו כן יש לדון באילנות של שבעת המינים, האם יש חיוב להפריש מכל אילן ואילן את הפרי שביכר, או לכל הפחות מכל שדה אילן פרי אחד, או שמא די בהפרשה מאילן אחד בכל שנה ושנה.

והנה בטור או"ח (סי' קס"ז) כתב שבשעה שמברך ברכת המוציא: 'ויתן שתי ידיו על הפת, שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצוות התלויות בפת, לא תחרוש בשור ובחמור, כלאים, לקט, שכחה, פאה, ביכורים, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני, חלה'. אמנם הב"י הביא מכמה מקורות שגרסו במקום 'ביכורים' מצות 'לא תחסום שור בדישו'. וכתב הפרישה (אות ה') להסביר שינוי זה, 'אפשר שהטעם, שאין אדם מביא ביכורים מכל שדה ושדה שלו, רק מכל שדותיו ביכורים פעם אחת, ומשום הכי אינו מונה ביכורים'.

הרי מפורש שדי בהפרשה משדה אחת לחוד, אמנם עדיין יש לדון, שיש לפרש דבר זה בשתי דרכים:

א. חיוב ביכורים הוא אגברא בלחוד ולא על ארעא, ולכן די בכך שיקיים הגברא מצוה זו פעם אחת מכל מין, כיון שאין זה דין וחיוב על השדה.

ב. באמת החיוב הוא על כל השדות והאילנות שיש לו מז' מינים, אלא שהפרשה משדה אחת או מאילן אחד פוטרת כל השדות והאילנות.

ונפק"מ טובא איכא בין ב' הדרכים, מה יהא הדין בהפריש ביכורים, ואח"כ קנה שדה נוספת מאותו מין שכבר הפריש ממנו ביכורים, שלדרך הא' פשוט שא"צ לשוב ולהפריש מהשדה החדשה, שהרי כבר קיים חיובו מיבול שנה זו. אבל לדרך הב' דבעינן לפטור כל שדותיו, פשוט דבכה"ג דבעת ההפרשה לא היתה שדה זו ברשותו ולא נפטרה מחיובה, צריך לשוב ולהפריש ממנה.

והנה אמנם בתוס' (ב"ב פא. ד"ה ההוא) הובאו דברי הרשב"א שחיוב ביכורים אינן על הפירות אלא על הגברא (וכן מבואר בדברי רש"י גיטין מז: ד"ה מדאורייתא), שהרי אין הפירות טבולים ואסורים באכילה קודם הפרשת הביכורים, אך הרי פירשו שם התוס' שהכוונה שהחיוב על הגברא שיש לו שדה, וכעין מצות ציצית, שכל שיש לו בגד של ד' כנפות חייב להטיל בהם ציצית, וה"נ יש לפרש שאמנם גדר החיוב הוא על הגברא דהוי חובת הגוף, אך החיוב הוא על כל שדה ושדה של הגברא [וכשם שחיובו על כל בגד ובגד בציצית], וממילא עדיין יש לחקור, האם החיוב הוא על הגברא בלחוד ולכן די בהפרשה אחת מכל מין בכל שנה, או שמא החיוב על הגברא הוא על כל שדה ושדה שיש לו ואין די בהפרשה אחת.

אך לכאורה מדברי הפרישה יש ללמוד כדרך הא', דהחיוב הוא אגברא לחוד ולא על ארעא, דבזה מובן שאין שייך למנות מצוה זו בין המצוות שנעשו בלחם קודם אכילתו, שהרי אין המצוה על התבואה אלא על הבעלים, ויתכן לקיים מצוה זו בתבואה אחרת ולחם זה שאוכל ממנו לא נתקיימה בה מצוה זו כלל, דאי נימא שבאמת המצוה היא על כל השדות, אלא שהפרשה אחת פוטרת כולן, הרי נמצא שלמעשה מתקיימת מצוה זו בכל הלחם, אלא שמפרישים מאחת על הכל, וכשם שמנו שאר המצוות שם כמתנות עניים והפרשת תרומ"מ שמפרישים קצת על הכל.

ואמנם באמת היה מקום לפרש טעם שינוי הגירסא במנין מצוות הלחם באופן אחר, שבאמת חיוב הביכורים אינן אלא על התבואה שביכרה לחוד, ולכן לא שייך לומר שבכל התבואה נתקיימה מצוה זו, אך כמובן שבדברי הפרישה א"א להכניס כל זה, שהרי הדגיש וכתב שהטעם הוא מפני 'שאין אדם מביא ביכורים מכל שדה ושדה שלו...' ומשמע שאילו היה החיוב על כל שדה, אף שהחיוב הוא על התבואה שביכרה, בכל זאת שייך לומר שבכל השדה נתקיימה מצוה זו.

אמנם לגוף החקירה בגדר חיוב הביכורים, נראה שהדברים מפורשים במשנה, ששינוי במסכת ביכורים (פ"ב מ"ה): 'תרומת מעשר שוה לביכורים בשתי דרכים ולתרומה בשתי דרכים, נטלת מן הטהור על הטמא ושלל מן המוקף כביכורים' וכו'. ופירש הרמב"ם בפיה"מ: 'מבואר כי מאחר שהוא מפרש הבכורים ממקצת אילנות מספיק לו על שאר האילנות, וזהו הענין שלא המוקף' וכו'. והיינו דין ביכורים [וכן תרומת מעשר] שונה מתרומה, שבתרומה אין מפרשים אלא על פירות הסמוכים זה לזה, וכאן אפשר להפריש מאילן אחד גם על אילנות הרחוקים ממנו. וכמו כן, בתרומה אין מפרשים מפירות טהורים על טמאים, משא"כ בביכורים יכול להפריש מפירות טמאים על כל היכול שלו ואף על הטהור.

הרי לפנינו דברים ברורים, שבאמת חיוב הביכורים חל על כל אילנותיו ועל כל שדותיו, ולא אגברא לחוד, אלא שדי בכך שמפריש פרי אחד על כל פירותיו ואף הרחוקים ממנו, כיון שאין דין 'מוקף' בביכורים, שאילו לדרך הא' הנ"ל שחיוב ביכורים אינו על השדות אלא על הגבול לחוד, ולכן די שיפריש מאילן או משדה אחת, מה שייך לרמות תרומת מעשר לביכורים לענין זה, והלא בתרומת מעשר פשוט שכל הפירות חייבים בזה אלא שמפריש מאחת על הכל. וגם לשון הרמב"ם 'מספיק לו על שאר האילנות' משמעו שבאמת יש חיוב על כל האילנות, אלא שנפטרים ע"י ההפרשה מאילן אחד.

ובאמת הרמב"ם לא הביא הלכה זו שהביכורים ניטלים שלא מן המוקף, אך הביא (פ"ב הי"ט) הדין שניטל מהטהור על הטמא, עיי"ש. וכנראה משום שגם מלשון המשנה מתבאר שלא שנו זאת אלא כדי לדמות תרומת מעשר [שבשתי דרכים אחרים דומה לתרומה] לביכורים לענין זה [ושם הביא זאת הרמב"ם], אך לענין ביכורים גופא פשיטא הוא, שכל שלא נתפרש דבעינן מן המוקף ממילא אפשר גם בהכי, ולכן הסתפק הרמב"ם במה שכתב (בכורים פ"ב הי"ז): 'הבכורים אין להם שיעור מן התורה...', והיינו שדי בהפרשה אחת על הכל. [ומה שהוצרך להביא הדין דמן הטהור על הטמא, הוא כדי לפרש שבדוקא יפריש מהטהור ולא מהטמא, כמבואר בדבריו שם עיי"ש].

אך לדרכינו זכינו ללמוד ממשנה זו את עיקר דין הביכורים, שהוא חיוב על כל אילנותיו ושדותיו, ומעתה נפלאו דברי הפרישה שביאר שאין המצוה מתקיימת בכל לחם ולחם כיון שדי בהפרשה משדה אחת, והלא כשם שמובן שנחשב שכל יכול שדה זו קוימה בה המצוה [כך מתבאר מדברי הפרישה, שכל הטענה היא רק משום שאין הפרשה מכל שדה ושדה, ומשמע שאילו היתה מכל שדה היינו משייכים המצוה לכל יכול השדה], כך גם קוימה בשאר השדות הנפטרות ע"י הפרשה זו, וצ"ע.

וראיתי לגאון הגדול רבי חיים קנייבסקי צוק"ל בספרו 'דרך אמונה' שכתב על דברי הרמב"ם הנ"ל שמן התורה אין שיעור לביכורים, וז"ל (ס"ק קכ"ג): 'ואפילו פרי אחד פוטר אפילו מאה שדות שיש לו במאה מקומות ובלבד שיהיו מאותו המין'. ובציון ההלכה (ס"ק ק"פ) כתב וז"ל: 'ולא כמו בפאה שיש שם פסוק לחייב על כל שדה ושדה. וחכם אחד הביא ראיה ממנחות פ"ד ב' אין מביאין מתמרים שבהרים, אמר ר"ל אם הביא קדש נעשה ככחוש בקדשים, והא דכחוש בקדשים לא יביא לכתחלה הוא ביש לו אחר כמ"ש וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזובח משחת לה', אבל אם אין לו אחר מביא כחוש, א"כ כה"ג בביכורים מיירי ביש לו תמרים בבקעה, והר ובקעה בודאי ב' שדות הם מסתמא ואפ"ה יכול להפריש מזה על זה אי לאו דהם פירות גרועים, ואע"ג שיש לדון על ראיה זו (ע"י ר"ש פאה פ"ב מ"ב) מ"מ נראה דהדין אמת.

ונפלאי מאוד מדוע הוצרך להביא ממרחק לחמו ולהביא כעין דמות ראייה [שציינן להפריכה מדברי הר"ש בפאה, שם מתבאר ששייך שתהא שדה אחת שחלקה בהר וחלקה בבקעה], והלא כפי שהבאנו הדברים מפורשים במשנה שביכורים ניטלים שלא מן המוקף, וא"כ פשוט שמפריש משדה אחת על הכל וא"צ להפריש מכל שדה ושדה, וכשם שבתרומת מעשר פסק הרמב"ם (תרומות פ"ג ה"כ) עפ"י המשנה הנ"ל: 'אפילו מעשר אחד במדינה זו, ומעשר אחד במדינה אחרת, מפריש תרומה מאחד על הכל', ה"נ בביכורים אפילו שדה אחת במדינה זו ושדה אחרת במדינה אחרת מפריש מאחת על הכל, ומה עוד ראייה צריך לדין פשוט זה.

אמנם באמת נראה שכוונת הדרך אמונה [וכפי שמתבאר מהמשך דבריו וכדלהלן] לחדש כדרך הא' הנ"ל, שהחייב על הגברא ולא על שדהו, ולפי"ז א"צ שיפריש על דעת לפטור כל שדותיו, וא"צ שיהיו כבר כל השדות ברשותו, ולכן לא הביא מהא דמפרישים שלא מן המוקף.

אך על זה יש להשיב בתרתי: א. הרי באמת הוכחנו מהמשנה הנ"ל להיפך, שהחייב הוא על כל השדות, שאילו החייב רק על הגברא לחוד מה שייך לומר שניטלת שלא מן המוקף, וכן שניטלת מהטהור על הטמא, והלא א"צ כלל הפרשה על הכל דניבעי לדינים אלו. ב. הלא גם מראיתו מהא דמנחות אין להוכיח אלא שדי בהפרשה משדה זו על שדה אחרת, אך אין ראיה שדי בהפרשה אחת לחוד בלא לפטור שאר השדות ע"י הפרשה זו, ומאי אולמא האי מהאי.

אך שבת ויהתבוננתי שכנראה מה שהוצרך לראיה הוא דלא נימא שהחייב הוא על כל שדה ושדה, דאי נימא באמת הכי, הרי אמנם שנינו שתורמים שלא מן המוקף, אך היינו רק שא"צ להפריש מכל אילן ואילן שבשדה זו ואף במרוחקים האילנות טובא כל זמן שהיא בגדר שדה אחת כמפורש בהל' פאה, אך עדיין יש חיוב על כל שדה [וכן יש לדקדק קצת בלשון פיה"מ הנ"ל 'ממקצת אילנות מספיק לו על שאר האילנות' ולא נקט 'משדה אחת מספיק לו על שאר שדות'], וכשם שבפאה אף שודאי אין דין של 'מן המוקף' בכל זאת ילפינן מקרא שהחייב בכל שדה ושדה, ולכן הביא ראיה שאפשר אף להפריש משדה על חברתה.

אמנם הנה בציון ההלכה שם ממשיך ומקשה על דבריו מתוספתא בביכורים (פ"א ה"ו), וז"ל התוספתא 'הרי שהפריש את בכוריו וקרא עליהן, וחזר וקנה שדה אחרת ונתבכרו לו מחמשת המינין אע"פ שנתן לתוכן מאותו מין [שכבר הפריש משדותיו הקודמות] מביא ולא קורא, שאין אדם קורא פעמים בשנה'. הרי שהחייב הוא על כל שדה ושדה, ולא נפטר ע"י הפרשתו הראשונה. וכתב הדרך אמונה שיש ליישב שאין כוונת התוספתא ש'חייב להביא' שוב משדה זו, שבאמת כבר נפטר מחיובו בשנה זו, אלא כוונת התוספתא היא שיכול לחזור ולהביא, אלא שלא יחזור ויקרא (ועי"ש עוד שינויי נוסחאות בתוספתא שלפי"ז לא קשה מיד).

ולענ"ד דוחק גדול לפרש כן בכוונת התוספתא, שבפשטות בכל מקום ששנינו 'מביא ואינו קורא' חיוב הוא, ומדוע נפרש כאן אחרת, וגם מצאתי מפורש במנחת ביכורים שם שנקט בפירוש התוספתא שיש חיוב להביא בלא קריאה, ואף מאותו מין שכבר הפריש עליו.

ויתרה על כך, הרי הנה בהלכה הקודמת בתוספתא שם שנינו: 'הפריש את בכוריו ומכר את שדהו מביא ואינו קורא, והשני [דהיינו הלוקח את השדה עם שאר הפירות] מהו להביא, מאותו המין אינו מביא, ממין אחר מביא וקורא', והלכה זו נפסקה ברמב"ם (ביכורים פ"ד ה"ה), וז"ל: 'הפריש בכוריו ומכר שדהו מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר אשר נתת לי ה' שהרי אין לו [אדמה], והלוקח אינו חייב להפריש בכורים אחרים מאותו המין שכבר הפריש ממנו המוכר ואם הפריש מביא ואינו קורא', הרי מפורש ברמב"ם דפירש להא דאמרו בתוספתא שהלוקח 'אינו מביא' היינו שאינו חייב להביא, אך אם רצה להביא שפיר מביא (ועי"י ברדב"ז שביאר טעמו, שהרי גם המוכר יכול לעשות כל שדהו ביכורים אם ירצה) אלא שאינו קורא, וא"כ איך נבא ונאמר שמה ששנינו בהלכה הבאה בתוספתא שהלוקח שדה חדשה 'מביא ואינו קורא' היינו שבאמת פטור מלהביא ורק אם רצה מביא ואינו קורא, והלא כשרצתה התוספתא לומר פסק כזה בהלכה הקודמת כתבה 'אינו מביא'. ועוד, הלא פשוט שמה שאמרו לגבי המוכר שכבר הפריש את הביכורים 'מביא ואינו קורא' ודאי שפירושו שחייב להביא הביכורים שכבר קדשו ורק לקרוא אינו יכול כיון שכבר אין הקרקע שלו, וא"כ גם מה ששנינו בהלכה הבאה באותו נוסח - 'מביא ואינו קורא' ודאי מתפרש באותו אופן.

והעולה על כולנה, שכל הדוחק הזה הוא רק מחמת שכפי שנתבאר לעיל נראה שהבין הדרך אמונה שחייב הביכורים הוא על הגברא בלחוד, ולכן פשיטא ליה שכל שכבר הפריש בשנה זו מאחת משדותיו כבר נפטר מחיובו, ולכן הוקשה לו מדוע אמרו בתוספתא שאם חזר וקנה שדה אחרת יחזור ויביא, והוצרך לדחוק שהכוונה לרשות בעלמא ולא לחיוב. אך באמת לפי מה שכתבנו להוכיח מהמשנה הרי אדרבה, הדברים משלימים זה את זה, שבמשנה מתבאר שבאמת החייב הוא על שדותיו של האדם ולא על הגברא בלחוד, ולכן בעינין להפרשה על הכל שלא מן המוקף, וממילא משלימה התוספתא הדברים שפשוט לפי"ז שלא נכללו בהפרשתו אלא שדותיו שלו, אך שדותיו שעדיין אינן שלו אינן בכלל, וממילא כשחזר וקנה שדה לאחר שכבר הפריש, אף שהיא זרועה באותו מין שכבר הפריש, פשוט שחייב לחזור ולהפריש ממנה, שהרי עליה עדיין לא הפריש, אלא שאינו יכול לקרות משום שאין אדם קורא פעמיים בשנה.

לדאבון לב לא זכינן לפרש כל זאת לפני בעל דרך אמונה זצוק"ל ולקבל תשובתו [וכדרכו בקודש כל הימים שהיה מחבב כל הערה שהעירו ופלפלו בדבריו הנדפסים בספריו, ובמדת ענותנותו היה משיב לכל אחד ואחד על דבריו בהכרת טובה, וזכינן לכך כמה פעמים וכבר נדפסו בשעתו גם בבמה מכובדת זו], ולמגינת לב כל ישראל נטרפה השעה ועלה בסערה השמימה בשושן פורים דהאי שתא, יהיו דברים אלו לזכר נשמתו הטהורה, ויהי"ר שבמהרה נזכה לעלות בית ה' ולהביא ביכורים ולקראו עליהם כהלכתם.

אפרים פישל הלוי סגל

תיקון מ"מ במאמר 'בגדר המצוה דרבנן' ביחס לקיום המצוה דאורייתא' בגליון רי"ח

ראיתי במדור "הערות" גליון כסלו טבת תשפ"ב דבריו הנפלאים של הגאון רבי זלמן דישון שליט"א, ובתוך דבריו (עמ' קסה) הביא מהגר"א גניחובסקי שהביא בשם 'מגן גבורים' שדן באכל כדי שביעה ושמע ברכת המזון מקטן אם יצא לכל הפחות מדרבנן, שהרי מיד שאכל כזית נתחייב מדרבנן ולא פקע חיובו אחר שהוסיף לאכול כדי שביעה, וכתב הגאון הרב דישון שליט"א שלא מצא היכן דברי המגן גבורים.

וכנראה נפלה טעות בדברי הגר"א גניחובסקי, וכונתו לספר 'אפיקי מגינים' שכתב כן בסימן קפ"ו (ביאורים אות ג') עיי"ש.

בברכה מרובה

מנחם שטראוס

באור הרבינו חננאל שמקרא בכורים כולל דרשות חז"ל

בקובץ בית אהרן וישראל גליון קי"ד (תשס"ד) עמוד קמ"ב, הובאו דברי הגהות מיימוני סוף הלכות חמץ ומצה, בשם רבינו חננאל, שהמביא בכורים צריך לומר פרשת ארמי אובד אבי על כל דרשותיה כולל עשר המכות, ולכך ר"י היה ניתן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב, להורות שהסדר המובא בתורה הוא העיקר ולא כסדר המובא בתהלים ע"ח וק"ה.

והביא שם הגר"ר יעקב מאיר טיגרמן בשם אביו ז"ל, דמוכח מהגה"מ שמביאי הבכורים צריכים לומר פרשת בכורים עם הדרשות חז"ל, והקשה מהמנ"ח תר"ו שבמקרא בכורים אין להוסיף ולחסר אפילו תיבה אחת, ומאחר ובמשנה בכורים ג' ו' איתא שקורא ארמי אובד אבי עד שגומר כל הפרשה, מה המקור לחדש שהמביא בכורים צריך לומר את הפרשה עם כל דרשותיה כמו כליל הסדר, והביא ששאלה זו נשאלה כבר קודם לכן כמה עשרות שנים ואולי נתגלגל זכות קוראי הקובץ למצוא פתרון לשאלה זו, לישב דברי אביו ז"ל.

והנה אחר ח"י שנים מאז, נתגלגל על ידי שוב בס"ד לדון בשאלה זו.

ראשית, ראה דבש לפי (לחיד"א) מערכת ד' ז', שכתב דאפשר דכוונת הגה"מ כשהיו אומרים מביאי הבכורים ביד חזקה ובזרוע נטויה, היו מכוונים בלבם סדר המכות כסדר דצ"ך עד"ש באח"ב (ועי' דרך אמונה בכורים פ"ג ציון הלכה אות פ"ו שציין לדבריו), אולם מלשון הגה"מ, שכסדר הזה היו קורין מביאי הבכורים, משמע שהיו קורים ממש.

ובאמת גם בלי זה אפשר לישב דברי הגה"מ כפשוטו, שמביאי הבכורים היו קורים את הפרשה על כל דרשותיה כפי שהבין אביו ז"ל, ואע"ג שלשון המשנה בבכורים לא משמע כן, מכל מקום בספרי ריש כי תבא משמע הכי, וכמו שהובא בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ז סי' כ"ד אות ג', וז"ל נראה לבאר כוונת הרבינו חננאל דעיינתי בספרי בפרשת כי תבא פיסקא ש"א, וראיתי שמוכח משם שמביאי בכורים לא היו אומרים רק מה שכתוב בפרשה, כי מואמרת לפני ה' אלוך ארמי אובד אבי עד ואת עמלינו, מעתיק הספרי את הדרשות במקביל ככתוב בהגדה, ואחר כך מסיים בלשון וכו' אגדה, ר"י היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב עכ"ל, ולא מובן מה כוונת הספרי במה שכתב "אגדה", וגם מהו זה שמסיים בדברי ר' יהודה שהיה נותן בהם סימנים, אם לא שכוונת הספרי להשמיענו בזה, שמביאי הבכורים צריך לומר